

П Е Р Е Д М О В А

Період XIX – початку XX ст. є ключовим у розвитку українських земель, що входили у той час до двох могутніх імперій того часу – Російської та Австро-Угорської. Соціально-економічні, культурні та релігійні відмінності у розвитку підросійської України та західноукраїнських земель, а також кардинальні географічні та ідеологічні трансформації XX ст., що нерідко проходили всупереч волі, світогляду та менталітету українців, не сприяли єднанню українського суспільства й виробленню цілісної та всебічної національної ідеї. Ідеї, що мала у першу чергу допомогти українству усвідомити власну єдність, що була й є більш сильною, ніж роз'єднуючі українців чинники, фактори та рамки.

Тому після здобуття Україною незалежності перед молодою державою постала не лише необхідність усвідомлення українством себе, своїх місця та ролі в європейській спільноті, а й формування внутрішньо- та зовнішньополітичних орієнтирів та пріоритетів. Розвиток основних проявів національного характеру та відстоювання у першу чергу власних інтересів в принципово нових історичних умовах також стало чи не найголовнішим фактором у функціонуванні та діяльності сучасної української державності.

Основну роль у цих процесах має відігравати вітчизняна історична наука, яка, підсумовуючи досвід минулих часів та епох, має суттєво сприяти формуванню новітніх напрямків розвитку України, котрі б відповідали сучасним реаліям та потребам.

Однак, на жаль, історикам, до сфери наукових інтересів яких належить виконання цього, надзвичайно важливого та актуального, завдання, нерідко досить складно вписуватись у сучасні суспільно-політичні й наукові реалії. Дається взнаки негативний досвід минулого, відсутність належного й позитивного досвіду взаємостосунків дослідників із владою, котра не заохочувала об'єктивні й неупереджені дискусії, вільний розвиток студій, обмежувала, а то й унеможлиблювала доступ до ряду важливих історичних документів. Постійний і досить жорсткий ідеологічний контроль істотно зужував можливості учених-істориків як у вивченні окремих актуальних проблем, так і фундаментальних, теоретичних досліджень.

Саме ці фактори на певний час загальмували розвиток вітчизняної історичної науки. Відкриття доступу зі здобуттям Україною незалежності до закритих раніше архівів та фондів, викликало необхідність у перебудові архівної справи, необхідності каталогізації й систематизації цілого корпусу джерел, що став доступним для вдумливих і неупереджених дослідників лише останніми роками.

Одним з головних завдань, що постало останнім часом перед науковою історичною спільнотою, стало подолання її болісної роз'єднаності. Розпад СРСР та виникнення на його терені незалежних держав ліквідував гальмуючу централізацію наукових досліджень, на місце якої постали ізоляція зусиль науковців, а також утруднення обміну набутим досвідом, що частіше відбувається не на державному, а, більше, на індивідуальному рівні.

Ще одним важливим завданням, що стоїть перед вітчизняними ученими-істориками, є подолання суто матеріалістичного бачення, сприйняття та трактовка історичних процесів, а також діяльності багатьох видатних діячів науки та культури

минулого, віра в житті яких займала суттєву, чи навіть вирішальну роль (Яків Головацький, Олександр Духнович).

Визнання духовного фактору як важливого в дослідженні історії має сприяти не лише вивченню, а й глибокому осмисленню історичних явищ та процесів, акцентуванню уваги учених-істориків на особистісному факторі в історії. Такий поглиблений підхід допоможе вдумливим ученим-історикам більше уваги приділити не лише вчинкам людини та її участі у сучасних їй соціально-політичних, військових, культурних та релігійних процесах, але й усвідомити основні мотиви її вчинків та вибору дій. Поглиблене дослідження духовного світу людини допоможе у розвитку спеціалізованих студій з ментальності не лише українського суспільства в цілому, але й основних його верств. Такі дослідження, у свою чергу, істотно вплинуть на розвиток економічних студій (зокрема, типологізації господарств за релігійною та конфесійною приналежністю їх власників), політичних розвідок (вивчення духовних причини вибору того чи іншого внутрішньо- чи зовнішньополітичного курсу, бачення, сприйняття та усвідомлення політичними та культурними провідниками українства своєї місії).

Тому важливим є розширення та поглиблення на сторінках наукових видань та збірників історичних студій дискусій з актуальних проблем вітчизняної історії, на сторінках яких висловлювалися й обґрунтовувалися б різні, нерідко – полярні, точки зору істориків-дослідників минулого й сьогодення України. В їх ході мають напрацьовуватися не лише нові концепції та підходи, але й відбуватися ознайомлення з ними широких кіл української спільноти.

Саме цьому й присвячене чергове видання збірника, що вже не перший рік випускається відділом історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАНУ.

Структура збірника, як і його попередніх випусків, у повній мірі підпорядкована новим тенденціям історичних наукових досліджень минулого України. На шпальтах видання знайшлося місце для соціально-економічних, політичних, культурологічних та біографічних доробків; статей, що стосуються актуальних історіографічних, джерелознавчих проблем, питань аграрної історії. Завдяки досить широкому спектру тематики наукових досліджень, об'єднаних у виданні, їх глибині та дискусійності, черговий випуск збірника представлятиме значний інтерес не лише для науковців – дослідників минулого українських земель, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю, а й для широкого кола вдумливих, сумлінних та небайдужих до вітчизняної історії читачів.